

До спеціалізованої вченої ради Д 35.051.02 у
Львівському національному університеті
імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Сінькевич Ольги Борисівни
на тему: «Ідентифікаційні практики масової культури: соціально-
філософський аналіз», представлену на здобуття наукового ступеня доктора
філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та
філософія історії.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Подана на розгляд шанованого наукового товариства дисертаційна робота стосується проблеми ідентичності, зокрема питань такого її аспекту як ідентифікаційні практики в обставинах масової культури. Важливість такого дослідження зумовлена як загальною соціокультурною ситуацією, що повною мірою означила свою проблематичність і навіть кризовість на початку XXI. Усе це сформувало потужний комплексний виклик на який людство повинне віднайти адекватний смисловий відгук, щоб зберегтися у своїй власне людській визначеності. В структурі цього виклику все більш чітких обрисів набувають питання ідентичності.

Разом з тим, глобалізаційні процеси, динамізуючи соціокультурний поступ, піддають ерозії традиційні ідентифікаційні практики, що формувались на традиційних релігійному, етнічному та соціальному підґрунті.

В реальному життєвому процесі сучасна людина знаходиться в множинності соціокультурних світів, які спонукують її не просто формувати свою ідентичність, але й існувати в множинності її визначеностей. Разом з тим в ситуації руйнації звичних форм людського існування поняття

ідентичності все більше виявляє тенденцію до нестабільності та варіативності. В той же час соціокультурна динаміка все вимогливіше ставить питання ідентичної визначеності як в плані соціокультурних колективностей так і в індивідуально-особистісному. Дисертантка цілком слушно зазначає, що «У цій ситуації людина намагається знайти відповідь на питання: як не втратити себе. Пошук відповіді на це запитання безпосередньо пов'язаний з проблемою ідентичності». (с. 5) Разом з тим, глобалізаційні процеси, динамізуючи соціокультурний поступ, піддають ерозії традиційні ідентифікаційні практики.

Зумовлена низкою чинників актуалізація пошуків ідентичності, як справедливо зазначає дисертантка, це наслідок переходу від суспільства, де ідентичність «дана» самим соціальним станом людини та фактом народження в певному місці та в певних соціокультурних обставинах, до суспільств де вона лише задана як важливий чинник здійснення людини власне людським буттям.

Аналіз сучасних соціокультурних трансформацій вимагає врахування усіх обставин в яких вони відбуваються. Одним з них є масова культура, яка ось уже більше як півстоліття суттєво визначає характер та спрямованість усього масиву соціокультурних процесів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертації. Структура і обсяг дисертації зумовлена її метою, завданнями та логікою дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (17 підрозділів), висновків та переліку використаних джерел (36 позицій з яких 4 на іноземних мовах) та списку літератури (396 позицій з яких 55 на іноземних мовах). Загальний обсяг роботи становить 446 сторінок, з них – 402 сторінки основного тексту.

Загальна логіка даного дисертаційного дослідження розгортається від обґрунтування загальнотеоретичних аспектів дослідження через аналіз тілесних, індивідуально-особистісних та соціальних проблем ідентичності до розгляду ідентифікаційних практик в ситуації визначальних впливів масової

культури.

Зміст дисертації засвідчує, що визначена мета: проаналізувати «характер впливу масової культури на формування ідентичності людини в сучасну добу» (с. 14) зумовила те, що науковий пошук здійснювався в напрямку, який вимагав використання інструментарію не лише соціальної філософії, але й культурології, філософської антропології та соціології. Не можна сказати, що проблематика цієї роботи не є такою собі дослідницькою цілиною. Ті чи інші її аспекти попадали в коло інтересів як вітчизняних так і зарубіжних авторів, а отже і отримували певну аналітику. Проте проблема ідентичності у її зв'язку з певними соціокультурними обставинами, в даному випадку ідентифікаційні практики масової культури, зважаючи на масштабність та суперечливий характер, вимагають не просто масштабного дослідження, а дослідження, яке було б концептуально системним. Саме таким і є дисертаційне дослідження Ольги Борисівни Сінькевич, яке можна визначити як узагальнююче концептуальне.

Дисертантка добре знає проблемне поле свого дослідження, достатньо знайома як з зарубіжними так і з вітчизняними напрацюваннями з даної проблематики, володіє основними методологічними підходами до його аналітики. Це визначило те, що дисертантка не скільки дискутує зі знаними дослідниками проблем ідентичності та масової культури, скільки прагне віднайти ті аспекти їх розробок, що можуть стати своєрідним «будівельним матеріалом» її концептуальної побудови та бути підґрунтям вирішення власних дослідницьких завдань.

Виклад результатів свого дослідження дисертантка розпочинає з гуманітарно-філософській рефлексії проблем ідентифікації в умовах масової культури та аналізу наявних підходів до проблеми ідентичності. Проведений аналіз, приводить її до висновку про наявність двох аспектів феномена ідентичності: «особистісний, пов'язаний з унікальністю проявів людини, та

соціальний, орієнтований на зовнішнє оточення» (с. 32). Саме вони є предметом аналізу в третьому та четвертому розділах.

Грунтовний розгляд особливостей формування ідентичності в ситуації визначальної дієвості масової культури привів Ольгу Борисівну до висновку, що «Масова культура здійснює функцію ідентифікації на основі єдності емоційних переживань, встановлення спільних – споживацьких – цінностей, поглядів, відносин зі світом, котрі формуються під впливом інформаційного середовища та культурної індустрії» (с. 43).

Репрезентуючи свій методологічний інструментарій дисертантка акцентує увагу на тезаурусному підході, який, вслід за дослідниками Луковим Вал. А. та Луковим Вл. А. характеризує, як «такий спосіб суб'єктно організованого гуманітарного знання, котрий відповідає місцю і ролі суб'єкта в оточуючому світі і дозволяє йому цей світ осягати, орієнтуватись в ньому, змінювати його, реалізуючи власний творчий потенціал» (с. 62). Використання цього підходу в контексті з іншим методологічним інструментарієм є ще рідкісним явищем у вітчизняній гуманітаристиці. Це можна пояснити тим фактом, що зазначений підхід не отримав ще достатнього визнання серед наукової громадськості, та не зважаючи на це спробу використати його, як на нашу думку, варто вітати.

Наступним дослідницьким кроком став аналіз тілесної ідентичності доби масової культури. І розпочинається він з ґрунтового розгляду дискурсу тілесності від Ніцше до постмодерну.

Важливість аналітики тілесної ідентичності зумовлена тим, що: по-перше, «Через тіло людина являє себе світові, собі, іншим та набуває ті характеристики, властивості та якості, які покладені в основу процесу формування її ідентичності. (с. 71); по-друге, тіло, завжди було психофізичним субстратом ідентичності»; (с. 110) і третє, «пошук тілесної ідентичності у базовій реальності або віртуальному просторі був і

залишається пошуком Я та шляхом до його екзистенційного розширення» (с.138).

На основі розгляду тілоцентризму як візуально-символічного виразу здійснення сучасної людини буттям, дисертантка приходить до висновку, що «тілоцентризм стимулює й становлення тих ідентифікаційних практик, котрі засвідчують становлення нової «культури себе». Індивідуалізація тілесності – це свідчення того, що сучасна людина відчуває потребу бути не пасивним об'єктом масової культури, а суб'єктом творення себе, своєї ідентичності. Рефлексивна праця над власним тілом дає змогу глибше пізнати себе, збагатитися новим культурним та естетичним капіталом, відкрити новий простір для формування своєї ідентичності (с. 92).

Виходячи з того, що тілесність не є об'єктивною даністю, а формується в «дискурсивному середовищі соціокультурних знаків та значень», а останнє породжується відповідно до норм та канонів певної культури, в дисертації робиться висновок, що «У наш час ці стандарти утверджуються в суспільній свідомості завдяки масовій культурі» (с. 92).

Детальний аналіз питань тілесних самоідентифікацій в умовах масової культури приводить дисертантку до висновку, що «Образи тіла та тілесні практики, тиражовані масовою культурою, продукують «неістинні» способи самоідентифікації та самореалізації, перетворюючи тіло або на стандартизований «продукт», або на штучний конструкт, віддалений як від природної гармонії, так і від гармонії душі та тіла» (с. 137).

Аналізу стратегій персональних ідентифікацій масової людини присвячено третій розділ дисертаційного дослідження. Цілком слушно зазначаючи, що питання персональної ідентичності як окрема проблема визначилося лише в ХХ ст., дисертантка прослідковує інтерес до неї починаючи від діогенівського «Шукаю людину!». «Однак незважаючи на тривалу історію дослідження персональної ідентичності як особливого

онтологічного феномена» немає її цілісної та систематично сформульованої концепції як особливого онтологічного феномена (с. 141).

Поняття персональної ідентичності як один з вимірів ідентичності людини як такої, має особливу значимість, оскільки безпосередньо замкнене на базові питання здійснення людини індивідуально-особистісним буттям.

Аналіз еволюції персональної ідентичності приводить дисертантку до висновку, «що вона є наслідком цілого комплексу соціокультурних процесів. Це, зокрема, намагання зберегти цілісність у соціально-історичній різноманітності і водночас відстояти свою автономію, подолати розрив між суспільним та особистим, біологічним та соціальним, стандартним та творчим, глобальним та локальним» (с. 157).

У своїй дійсності проблема персональної ідентичності – це проблема формування людини як автономної, незалежної та унікальної особистості, котра володіє здатністю здійснювати самостійні дії, виявляючи свою вільну волю та почуття відповідальності за все здійснюване. Процес конструювання персональної ідентичності дає людині змогу досягнути ціннісні орієнтири свого буття у динамічній ситуації сучасності, презентувати та реалізувати себе як самоцінну особистість. Водночас, цей процес, розгортаючись в активній взаємодії з іншими, сприяє побудові суспільства на основі загальнолюдських гуманістичних цінностей (с. 155).

Прагнучи більш поглиблено розглянути питання ідентифікації масової людини, Ольга Борисівна ставить перед собою завдання проаналізувати суб'єктність як джерело персональної ідентифікації масової людини. Ґрунтовно проаналізувавши наявні підходи до питання про суб'єктність масової людини, дисертантка робить висновок, що в загальному плані вони можуть бути поділені на дві групи. Прихильники першої вважають правомірним розглядати масову людину як соціокультурного суб'єкта, що стосується другої, то її прихильники заперечують подібну точку зору. Сама ж дисертантка вважає, що «питання про суб'єктність масової людини – або

принаймні «суб'єктну перспективу» – видається цілком правомірним». (с. 178) При цьому вона підкреслює, що «суб'єкт масової культури – це не суб'єкт у тому значенні, котрого цьому поняттю надавала класична філософія, а швидше предикат (те, що стверджується про суб'єкт; висловлювання, в яке можна підставляти аргументи)». (с. 178)

Здійснений в дисертації аналіз індивідуально особистісних ідентифікаційних стратегій приводить до висновку, що серед усього їх компендіуму визначальними є наративна та партиципативна. Якщо перша вибудовується через співвіднесення індивіда з самим собою за допомогою практик наративу (переживань, спогадів, щоденників, мемуарів тощо), то друга, через приналежність до певної соціокультурної групи.

Розглядаючи партиципацію як екзистенційну основу персональної ідентифікації дисертантка цілком обґрунтовано приходить до висновку, що ця її роль найбільш визначено знаходить свій вияв в одному з модусів ідентифікації людини - відносинах Я – Інший. Саме ці відносини значною мірою, як справедливо зазначає дисертантка, визначають характер набуття індивідуально-особистісної ідентичності.

Що стосується соціальної ідентичності, то дисертантка характеризує її як «усвідомлення суб'єктом своєї приналежності до тієї чи іншої системи соціальних об'єктів при збереженні цілісності та унікальності власного Я» (с. 241). У своїй дійсності вона постає як трирівнева структура, що включає: **духовно-ментальні елементи** (самооцінка та самоусвідомлення індивіда), **соціальні елементи** (статусна позиція індивіда в групі та відповідний для неї набір рольових функцій; сукупність соціальних зв'язків актора, котрі формують поведінковий аспект його ідентичності як продукту соціалізації) та **матеріально-економічні елементи** (доходи, власність, товари, які споживає індивід і які дають йому підстави демонструвати та доводити свою соціально-статусну приналежність). Формування соціальної ідентичності відбувається під впливом двох груп чинників, які дисертантка визначає як зовнішні і

внутрішні. До зовнішніх відносяться механізми соціальної атрибуції, які функціонують у руслі інституційних та соціально-інтерактивних процесів. Що стосується внутрішніх, то до них дисертантка відносить особистісні характеристики, Що виявляються в актах самовизначення та конструювання індивідуально-особистісних життєвих стратегій.

Звертаючи увагу на ерозію колись більш-менш сталого ідентифікаційного простору, та розмивання «колишніх жорстких ідентифікаційних рамок», дисертантка визначає процеси соціальної ідентифікації як складні та суперечливі в яких репресивний характер ідентичностей змінився «техніками спокуси», а предметно опосередковані суспільні відносин – комунікацією (с. 243).

Та не зважаючи ні на що, людина повинна вирішувати питання ідентичності, яке тепер, на відміну від традиційних та модерних суспільств, уже не даність, а заданість. За цих умов людина постійно постає перед необхідністю здійснювати ідентифікаційний вибір, адже вона існує в плюралістичному культурному просторі, де наявні різноманітні системи цінностей та ідеологем. Відтак людина водночас змушена усвідомлювати свою приналежність до різних соціальних груп та грати різні соціальні ролі.

Усе це спонукує дисертантку до розгляду форм соціальної ідентичності: маргінальної, суть якої полягає у змішуванні різних соціальних стилів і форм у життєдіяльності людини, та заявленої - сукупність самопрезентацій, які людина обирає для оточуючих.

Аналізуючи трансформації, що відбулися в сучасному соціокультурному просторі, дисертантка виявляє зміни, що відбулися в базових підвалинах соціальної ідентичності: 1. зміни у сфері гендерної та вікової ідентифікації; 2. зростання ролі субкультур як «культур соціальної; самоідентифікації»; 3. зростання ролі споживання як механізму конструювання соціальної ідентичності.

Відсутність більш-менш сталих ідентичностей відкриває можливість будь-яких ідентичностей та ідентифікаційних практик. Зокрема можливої ідентичності та негативної ідентифікації.

Здійснений в дисертації аналіз гендерних та вікових ідентифікаційних практик привів дисертантку до висновку, що визначальна роль у формуванні гендерної ідентичності належить гендерним стереотипам. Як програми поведінки в різних сферах суспільного життя, вони тиражуються та транслуються масовою культурою.

Під впливом масової культури відбуваються і суттєві трансформації моделей вікової ідентифікації і навіть самих понять вікової приналежності. Так поняття «молодість» все більше тлумачиться «не як вікова належність, а як стильова ідентичність: молодими вважаються ті, хто веде молодіжний спосіб життя» (с. 292). Усе це зумовлює «розмивання меж» між віковими групами, а самі вони наповнюються смисловим змістом, що у свою чергу викликає до життя нові моделі вікової ідентифікації.

Відштовхуючись від думки Е. Тофлера, що характерною ознакою сучасності є «вибух субкультур», дослідниця аналізує цей феномен як важливий чинник ідентифікації певних груп людей в сучасну епоху. Той факт, що в масовому суспільстві недостатньо спільнот, які б могли задовільнити сталість ідентифікацій людини в її цілісності, спонукує її до пошуку множинності часткових ідентичностей. Саме субкультури і виконують роль «часткових» ідентичностей, які дійсно формуються в численних субкультурах, зокрема, молодіжних. (с. 301).

Звертаючи увагу на те, що субкультури відіграють особливу роль в ідентифікаційних стратегіях молоді, дисертантка справедливо зазначає, що молодіжні субкультури у своїй різноманітності – явище для України порівняно нове, а тому вимагає більш глибокого дослідження, а ніж то потребують завдання цього дослідження. Особливо актуальним стає питання позитивного потенціалу молодіжних субкультур та їх ролі у вирішенні

проблем самоідентифікації, саморепрезентації та самореалізації молодого покоління.

Наступним кроком став аналіз впливу суспільства споживання на процеси соціальної ідентичності, адже саме масова культура визначає споживання як свою наріжну характеристику. Споживання тут розглядається як ситуація, в яку людина включається спонукувана формування та підтримки своєї ідентичності. Певні споживчі моделі тут виконують роль символів престижності, а отже відповідності сучасності.

Зміщення ціннісного вектора соціального буття з «бути» на «мати», як характеризував це Е. Фром, зумовило те, що однією з характеристик масової культури стало споживацтво (консюмеризм), яке стає важливим чинником конструювання та підтримання своєї ідентичності.

Підводячи підсумок гуманітарно-філософській рефлексії особливостей формування ідентичності в умовах масової культури, дисертантка акцентує увагу на декількох підходах до аналізу культурної ідентичності, а саме: націоналістичному, постмодерністському, феміністському та постколоніальному. У кожному з цих підходів вона виділяє принципову специфіку тямлення культурної ідентифікації. Так націоналістичний підхід виходить з того, «що культурна ідентичність ґрунтується на природному зв'язку індивіда з членами етнічної спільноти». Відтак культурна ідентифікація, це своєрідний природний закон.

Постмодерністський підхід ґрунтується на утвердженні плюралістичної парадигми культурної ідентичності, коли людина в «пошуках» своєї ідентичності вільно перетинає межі культурних світів. Її ідентифікація це пошук простору свободи з метою реалізації своєї самості.

Постколоніалістський підхід в центр своєї уваги ставить подолання культурної ідентичності, яка ґрунтувалась на ідентифікаційних практиках нав'язаних державами метрополіями своїм соціокультурним переферіям.

Що стосується феміністського підходу, то він дозволив побачити культурну ідентичність як проблему людської буттєвості, яка не є, а ні повністю автономною, а ні повністю детерміновано і у своїй дійсності постає «полем виявлення соціальних розрізень».

Як наслідок акультурної ідентифікації, культурна ідентичність, визначається в дисертації «як самовідчуття людини всередині конкретної культури, яке формується через «зануреність» у її багатовікову спадщину, сприйняття пануючих у цій культурі світоглядних засад, ціннісних установок, норм співжиття, відчуття «укоріненості» у певній спільності...» (с. 352). У понятті культурної ідентичності зафіксовано внутрішній стан (самосвідомість) суб'єкта ідентифікації, його активність у процесі становлення ідентичності, а також розуміння стійкості та цілісності, котра зберігається в ядрі кожної культури (с. 353). У повноті своєї визначеності культурна ідентичність характеризується дисертанткою як багаторівнева структура, в якій взаємопов'язані етнічна, національна, регіональна та цивілізаційна ідентичності. Кожна з них може бути акцентована залежно від конкретної ситуації.

В реальній дійсності, як доводиться в дисертаційному дослідженні, досить чітко прослідковується «тенденція розмивання культурної ідентичності, насамперед, етнічної та національної. Формується нова ідентичність, в основу якої покладено можливість ототожнювати себе з екологічними, феміністськими, релігійними рухами, котрі мають транснаціональний характер» (с. 356). Зазначене «розмивання» зумовлює формування нових, відмінних від традиційно звичних моделей культурної ідентифікації.

Розглядаючи культурну ідентичність в ситуації масової культури дисертантка зазначає, що її зміст не лише змінюється, але й наповнюється новим змістом. Чинниками, що зумовлюють ці трансформації виступають глобалізаційні процеси та каталізовані ними міжкультурні діалоги. В

дисертації розглянуто кілька сценаріїв розгортання процесів культурної ідентифікації: культурна уніфікація, метисаж та культурна гібридизація.

Аналіз розгортання цих сценаріїв привів дисертантку до висновку, що в смисловому полі масової культури «Нові форми культурної ідентичності накладаються на традиційні, котрі, вочевидь, є значно глибше укоріненими»... «їхнє діалектичне поєднання, вписаність традиційної культурної ідентичності у сучасний соціокультурний контекст видається більш адекватним шляхом культурно-цивілізаційного поступу, ніж порушення цієї діалектики на користь ідентифікаційних новацій. «Природна», «онтологічно задана» культура має стати захистом від порушення тієї просторово-часової цілісності, котра відображена в понятті культурна ідентичність» (с. 366).

Водночас підкреслюється, що національно-культурна ідентичність втрачає територіальну прив'язаність та набуває процесуального відтінку, що зумовлено її включеністю в комунікаційні процеси в рамках глобального інформаційного середовища.

В дисертації розглянуто ще один малодосліджений, але дуже важливий аспект культурної ідентичності, а саме самоідентифікація особистості в контексті діалогу масової та елітарної культур.

Дисертантка зосередила дослідницьку увагу на конвергенції елітарного та масового типів культури, наслідком чого стають суттєві зміни загального соціокультурного простору, а отже й трансформація практик культурної ідентичності людини.

Значний вплив на практики культурної ідентифікації мають і процеси глобалізації, які в наш час стають все більше відчутними. Саме з глобалізацією пов'язане становлення цивілізаційної ідентичності, феномена незнаного на попередніх етапах соціокультурного поступу.

Аналізуючи чинники, що впливають на формування цивілізаційної ідентичності та її наріжні принципи, дисертантка звертає увагу на те, що

глобалізаційні процеси потенційно не стільки несуть в собі можливість ерозії національної та культурної ідентичності, скільки постають «як найпотужніші випробування для національної та культурної ідентичності, а ідентичність у глобалізованому світі є головним дискурсом науки та повсякденного життя»(с. 385). Це безпосередньо стосується дискутованого в філософській антропології питання, яке може бути визначене як питання про «постлюдину». Був би вона самодостатньою самістю, що надає визначеностей байдужій об'єктивності природи, чи постане, позбавленою індивідуально-особистісних та групових визначеностей, складовою безбарвної соціокультурної системи, на зразок тої, яку філософ О. Зінов'єв назвав «человекником». Саме тому «однією з фундаментальних суперечностей цього етапу і головних викликів людському співтовариству є протистояння викликаних глобалізацією універсальних цивілізаційних стандартів з одного боку, та цінностей національно-культурної ідентичності – з іншого» (с. 382). Виявом цих проблем і постав феномен цивілізаційної ідентичності. Суть останньої дисертантка визначає як формування свідомості, здатної мислити категоріями планетарного масштабу, висувати на перший план загальнолюдські інтереси та проблеми і знаходити шляхи їх вирішення.

Оцінка відповідності змісту автореферату і основних положень дисертації. Детальний аналіз дисертаційної роботи та автореферату Сінкевич Ольги Борисівни на тему: «Ідентифікаційні практики масової культури: соціально-філософський аналіз», дає підстави констатувати відповідність автореферату й основних положень дисертації. Наведені в авторефераті наукові положення та висновки в повному обсязі розкриті й обґрунтовані в тексті дисертації.

Достовірність, наукова новизна отриманих результатів та повнота їх викладу в публікаціях автора. В цілому робота є цілісним, самостійним дослідженням, в якому проведений концептуальний аналіз впливу масової

культури на формування ідентичності людини на сучасному історичному етапі і в якому вперше:

- на основі тезауросного підходу здійснено системний аналіз ідентифікаційних практик в системі масової культури у різних соціальних вимірах: соматичному, персональному, соціальному, культурному та розглянуто взаємозалежності між соціокультурними трансформаціями та ідентифікаційними стратегіями;
- доведено, що тілоцентризм масової культури характеризується ознаками стресогенної лімінальної ментальності, характерної для ситуацій соціокультурних криз; показано, що саме цей характер ментальності зумовлює специфіку соматичної ідентифікації людини маси;
- проаналізовано суперечливий характер ідентифікаційної функції масової культури та визначено головні тенденції, в яких вони виявляється як деструктивні, проблемні та гуманізуючі водночас;
- показано безпідставність зведення проблеми ідентичності до своєрідних соціальних технологій, натомість доведено, що це складний та суперечливий процес в якому нормативні визначеності соціуму поєднуються з творенням «рефлексивного проекту Я»;
- окреслено концепцію тілоцентризму як типологічної ознаки масової культури та показано, що виникаюча на її основі ментальність тяжіє до «подолання природного тіла», наслідуючи маніпулятивні канони тілесності;
- розкрито особливості «дискурсивного самовизначення» масової людини засобами наративу, «розповіді про себе», пов'язаної зі створенням «образу себе» шляхом наслідування стереотипу або формування іміджу
- розкрито вплив ідеології споживання на формування ідентифікаційних практик масової культури, з'ясовано, що процес конструювання соціальної ідентичності масової людини орієнтується на споживчі моделі поведінки;
- доведено, що одним із наслідків культурної глобалізації є формування цивілізаційної ідентичності, котрій притаманна потенційна налаштованість

на різнопланові зміни, включення нових елементів шляхом їх узгодження з початковим культурним кодом, нелінійність, відкритість та альтернативність;

- розкрито суперечливий характеру процесу реалізації ідентифікаційної функції масової культури.

Дістали подальший розвиток:

- погляди на суб'єктність як джерело персональної ідентифікації масової людини. У дисертаційній роботі розглядаються ті ідентифікаційні стратегії, в котрих виявляється здатність масової людини поєднувати нормативні вимоги соціуму з власними творчими інтенціями у творенні «рефлексивного проекту Я», що є свідченням її здатності адаптуватися до сучасного соціокультурного середовища, реалізувати принципи новизни, свободи і творчості у конструюванні власної ідентичності.
- концепція партиципативної стратегії конструювання персональної ідентичності, котра реалізується, зокрема, через відносини Я – Інший.

Підводячи підсумок, зазначимо, що дисертантці вдалося обґрунтувати роль і значення масової культури у формуванні нових стратегій ідентифікації, котрі відображають особливості сучасної соціокультурної дійсності та охарактеризувати домінуючі в умовах масової культури способи конструювання ідентичності.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження повністю відображені в 32 публікаціях, з них 1 – одноосібна монографія, 2 – розділи в колективних монографіях, 20 – статті у фахових виданнях з філософських наук, 9 – статті в інших наукових збірниках. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

В цілому робота є цілісним, виконаним на високому фаховому рівні дослідженням.

Зауваження стосовно змісту дисертації. Оцінюючи позитивно дану наукову роботу, вважаю за необхідне висловити деякі зауваження.

Перше, в основу свого дослідження дисертантка поклала парадигму філософсько-гуманітарного знання розроблену британськими теоретиками культурних студій Р. Хогартом, Р. Вільямсом та С. Холлом (с. 60). Суть її полягає в тому, що культуру необхідно досліджувати як цілісний спосіб життя. Дійсно, ця настанова має солідний евристичний потенціал, але чому не скористаєся ідеями вітчизняних філософів. Так автори монографії «Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода)» - Киев: Наукова думка, 1991 р. визначають культуру як «особливу, унікальну, неповторну реальність колективного буття та індивідуального існування. реальність культури виявляє свій глибинний зв'язок з буттям людини в її суспільних (наприклад національних) і персональних (особистісних вимірах)» (с. 7).

Друге, в дисертації (с. 109) дискурс масової культури у сфері тілесної ідентифікації визначається як дискурс влади. Але ж такий висновок може бути зроблений стосовно культури взагалі, тобто культури будь-якої епохи. Отже дискурс влади у сфері ідентифікації не є особливістю масової культури.

Третє, розглядаючи суб'єктність як джерело персональної ідентифікації масової людини, дисертантка використовує поняття «демасовізації» як перетворення масової людини в повноцінного суб'єкта «творення себе», але ж тоді масова людина втрачає свої визначальні характеристики, а масова культура перестає бути такою?

Четверте, в дисертації розглянуто малодосліджений, але дуже важливий аспект культурної ідентичності, а саме самоідентифікація особистості в контексті діалогу масової та елітарної культур.

Дисертантка зосередила дослідницьку увагу на конвергенції елітарного та масового типів культури, наслідком чого стають суттєві зміни загального соціокультурного простору, а отже й трансформації практик культурної ідентичності людини. На жаль це питання не отримало в дисертації належного аналізу.

Висловлені зауваження не заперечують актуальність, новизну, теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи в цілому і не піддають сумніву наукову вартість дослідницького доробку дисертантки, і не знижують теоретичної та практичної цінності дисертації, яка характеризується концептуальністю аналізу мало проаналізованої проблеми ідентифікаційних практик масової культури.

Загальний висновок. Подана до захисту дисертація на тему: «Ідентифікаційні практики масової культури: соціально-філософський аналіз» виконана на належному теоретичному і методологічному рівнях, відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 до докторських дисертацій, а її автор Сінкевич Ольга Борисівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри культурології та філософії
Національного університету
«Острозька академія»

М. Зайцев

